

Danost je dar

Pogovor z dr. Jožetom Ramovšem

✍ Erika Ašič

Jože Ramovš (roj. 1947) je socialni delavec in dr. antropologije. Zadnji dve desetletji dela predvsem na področju socialne gerontologije in medgeneracijskega sožitja. V ospredju njegove znanstvene in akcijske pozornosti so zlasti solidarno sožitje in komunikacija med mlado, srednjo in tretjo generacijo, osebna priprava na kakovostno staranje in družbena priprava na pojav velikega deleža starega prebivalstva ter zasvojenosti in omame. Na teh področjih oblikuje in uvaja nove programe, ki temeljijo na antropohigieni – to je preventivni koncept vsakdanje samopomoči in solidarnosti, ki jo razvija skupaj s celostnim antropološkim pojmovanjem človeka in z metodiko socialnega učenja v skupinah. Pogovor z njim je bil izredno zanimiv, delček tega je tudi zapisan.

V tokratnem žarišču govorimo o notranji disciplini. Kako bi jo vi opredelili?

Pri disciplini pomislimo najprej na zunanjo disciplino, npr. pri vojaki ali v internatu, in na njen negativen prizvok, da človeka utesnjuje, omejuje svobodo, ustvarjalnost, dobro počutje, ovira razvoj osebnosti. Pri zgolj zunanji disciplini je marsikdaj vse to res.

Šola gre pri disciplini rada v skrajnosti. Iz muzejev in pripovedovanja starejših poznamo šolo s strogo disciplino. Medtem ko je otrokom posredovala znanje in jih učila delavnosti, je s šibo in sramotanjem naredila tudi marsikatero krivico, ki skeli ljudi vse življenje. V današnji permissivni šoli učitelj otrok skorajda ne omejuje. Ko vseprek govorijo, pa jih težko poučuje. Zgodi se tudi, da otroci v šoli niso varni pred nasiljem sošolcev, celo učitelji ne pred otroki. Ko razvajen otrok ne pozna meja, njegovi starši pa vidijo samo pravice brez dolžnosti, je šola na robu obstoja; pred dnevi sem slišal, da dobro učiteljico tožijo starši nekega učenca, ki je v svoji agresivni togosti šibkejšega sošolca pehal skozi okno, učiteljica pa ga je zgrabila, da je

rešila žrtev. Če ni discipline, je kaos, v katerem se ne da učiti; tako okolje ne vzgaja, ampak usodno kvari mlade osebnosti. Če pa je disciplina sama sebi namen in surova ali celo sadistična in cinična, je učenje tega, vzgoja osebnosti pa prav tako nemogoča. V obeh primerih je vzrok pomanjkanje notranje discipline, seveda najprej pri starših in učiteljih, potem pa tudi pri otrocih. Notranja disciplina je človekova smiselna ali duhovna orientacija, da v situaciji uvidi, kaj je treba

storiti, in obvlada veščine, da to naredi. Disciplina je kot vožnja s kolesom. Stalno iskanje ravnotežja se vidi na zunaj v lepi in pravilni vožnji, toda ravnotežje prihaja od znotraj, iz globljih predelov možganov in utrjenih mišic. Toga zunanja disciplina in razpuščena vzgoja brez discipline sta posledica notranje duhovne praznine. Tako vzgojna represija kot kaos pohabljata mlade, odrasle ali stare človeške osebnosti, da se na poteh vseživljenjskega učenja zaletavajo in padajo v jarek na eno ali drugo stran.

Kaj je temeljno pri vzgoji otrok?

Rast k samostojnosti. Tako je moj profesor, pedagog Valter Dermota dal naslov svoji pedagoški skripti. Človekova rast k samostojnosti traja vse

življenje, seveda ima prednost temeljna vzgoja do samostojnosti za lastno družino, službo in družbo; danes je to blizu 30. leta starosti. Potreba po vzgoji pa se od tu naprej vse do smrti ne spremeni bistveno. Če hoče človek obvladati sožitje z bližnjimi in v širši družbi, delo in vse, kar mora znati za službo in vsakdanje življenje, če hoče zoreti v dobrega, zrelega, modrega, poštenega človeka, prijetnega sebi in drugim, se mora zavestno vzgajati in oblikovati skozi vsa srednja leta in skozi vse tretje življenjsko obdobje po upokojitvi. Danes je zelo jasno, kako nujno je vseživljenjsko izobraževanje, toda za uspelo osebno *človekovanje* in medčloveško *občestvovanje* je še nujnejša vseživljenjska vzgoja. Pediček ni zamen delil vzgojne znanosti na *pedagogiko* = vzgoja otrok, *hebegogiko* = oblikovanje mladostnikov, *andragogiko* = oblikovanje odraslih, *gerontagogiko* = zorenje v starosti in *tanatagogiko* = vzgojo za soočanje z izgubami v življenju, vključno s smrtjo. S tem se sklada tudi misel Viktorja Frankla o smislu življenja, da naj ostane svet za mano malo lepši in boljši, kot bi bil, če jaz ne bi živel. Se zdi tudi vam, da je pri vzgoji temeljno prav to, da je vseživljenjski proces? Pri vzgoji otrok in sebe ni nikoli mogoče doseči idealnega cilja, lahko pa vse življenje z lastnim naporom in s pomočjo drugih oblikujem sebe v edinstvenega človeka iz genetske in druge zasnove, ki mi je bila dana.

Na kaj je treba biti pri vzgoji pozoren?

Osnova vzgoje otrok in vseživljenjskega samooblikovanja je vizija človeka. Katera je človeška razvojna smer in pot? Vzgojna usmeritev mora biti široka, celostno človeška. Naši misleci o človeku (Pediček, Trstenjak, Dermota, Gogala ...) in tuji, kot je npr. Viktor Frankl, so zelo poudarjali celostno podobo človeka. Genialni vzgojitelji, kot sta npr. v 19. st. Janez Bosko v katoliški Italiji ali v 20. st. Makarenko v komunistični Sovjetski zvezi, so vzgajali z jasno vizijo človeka in njegove življenjske poti. V javni vzgoji je od nekdanj nevarnost, da je vzgojna vizija zožena po merilih trenutne ideologije. Pomislimo, kako je vzgojo otrok in obli-

kovanje odraslih zgnetla v svoj kalup vsaka od ideologij 20. stoletja. In kako danes reklama oblikuje potrebe ljudi, da bi jih vzgojila v čim bolj razvajene potrošnike. Človek se razvija celostno, če vedno bolje spoznava svoje telesne, duševne, duhovne, socialne, razvojne in bivanjske potrebe, prav tako pa svoje telesne, duševne, duhovne, socialne, razvojne in bivanjske zmožnosti.

K vzgojni viziji nujno sodi tudi zavest, da ima življenjska pot svoje meje, onstran katerih vožnja ni varna. Vzgoja se giblje po mostu med nesamostojnostjo in večjo samostojnostjo. Most mora imeti ograjo; pomislimo na lepo Plečnikovo ograjo Tromostovja! Ta ograja ne omejuje, ne krati svobode, ampak daje varnost, ob tem pa je zelo lepa. Etika kaže človeku varne meje, hkrati pa je glavni okras sožitja.

Pri vzgoji je odločilen tudi vseživljenjski trening dobrih navad. Večina vsakdanjih opravil v družini, službi in družbi je takih, da jih je treba opraviti hitro in učinkovito – torej z rutino, ki smo jo pridobili z učenjem. Koliko pa bi človek naredil, če bi moral sproti misliti, kako naj hodi, jé, govori, vozi avto, pleše, opravlja redna poklicna opravila ...? Dobre higienske, učne, delovne in komunikacijske navade so nujna življenjska oprema, zato je v prvih letih potrebne toliko vzgojne 'dresure'. Čim več imamo dobrih navad, tem bolj se naši možgani lahko posvetijo izvirnemu reševanju tistega vidika, ki v danem trenutku zahteva zavestno in ustvarjalno rešitev. Od stotih dejanj, ki nam jih življenje nalaga čez dan, je velika večina takšnih, da jih opravimo rutinsko, s pomočjo svojih dobrih navad. Umetnost vzgoje nenehno lovi ravnotežje med vadbo dobrih navad za rutinsko opravljanje vsakdanjih opravil in med brušenjem ustvarjalne spontanosti za nove življenjske korake. Najzahtevnejše in verjetno najbolj pomembne so komunikacijske dobre navade za lep pogovor in ravnanje v sožitju.

Razvajanje otrok in odraslih (sebe) zgreši oboje: pred človeka ne postavi ideala ali vizije, ki bi ga vlekla s svojo veličino, in ne trenira dobrih navad. Razvajajoča vzgoja človeka dobesedno omamlja, da živi odklopljen od stvarnega življenja, brez notranjega stika s

sabo, s svojimi pristnimi potrebami in zmožnosti; ne nauči prisluškovati razmeram in se v njih orientirati. Brez nenehnega dialoškega poslušanja ljudi, narave, znanosti, kulture, umetnosti, razvoja sveta ... pa ni mogoče živeti prizemljenega življenja. Razvajajoča vzgoja otrok in oblikovanje sebe logično vodi v katero od znanih ali skritih omam in zasvojenosti. Vsekakor pa otroka ali odraslega strašno osiromaši. Česar otroku ne privzgojimo, mu manjka. Čim več mu manjka, težje se bo prebijal skozi življenje in večja bo verjetnost, da bo zašel v omamljanje.

Kdaj ima otrok manj možnosti, da postane zasvojen? Na kaj naj bodo starši pozorni? Kaj lahko stori šola?

Če človek ni usposobljen za stvarno življenje in sožitje, beži – vsaka omama je utrujen umik iz življenjske poti na 'počivališče' po trenutni užitek. Ta potreba se krepi. Prej ali slej se maščuje: omamljen človek naredi hujšo napako ali začne propadati v kronični zasvojenosti. Prava preventiva pred omamljanjem je veselje, ki ga dajejo resnični življenjski uspehi in doživljanje resničnosti. Usposobiti za veselje, uspešnost in prenašanje izgub je vzgojno poslanstvo staršev, šole in celotne kulture. Danes je najhujši vzgojni problem, da ni svetle razvojne vizije. Živimo v krizi – vzgojna kriza ni nič lažja kot gospodarska. Kriza nas omamlja, da smo kot omotični v zatohlem tunelu; ljudje ne verjamejo nobenemu več, ker slišijo prazne obljube ali pa pesimistične informacije. Pri tem se nabira stiska. Stiska pa je energija. Zato je osebna ali družbena kriza tudi odskočna deska, s katere energija nabrane stiske požene človeka ali družbo v novo kakovost, če prav odskoči, sicer pa v padec in polom. Starši, šola in politika uspevajo toliko, kolikor v ljudeh budijo veselje do lepega in dobrega. Krize ne rešujejo analitiki, ampak buditelji k delu in veselju nad uspehi.

Katere preventivne programe pred omamljanjem razvijate na Inštitutu Antona Trstenjaka?

Za preventivno vzgojo pred omamljanjem in zasvojenostmi v osnovni

šoli smo razvili program *Lepo je živeti*, za upokoјence pa *Starajmo se trezno*. Omamljanje in zasvoјenosti najbolj naraščajo med mladimi in po upokoјitvi.

Osnovna šola ima dobro vzgoјno priložnost za preventivno vzgoјo pred zasvoјenostjo in omamo tik pred puberteto, ko so otroci razumsko že dovolj razviti, obenem pa še otroško sprejemljivi. V programu *Lepo je živeti* dobijo nekaj malega znanja – temu je namenjeno kvečjemu deset odstotkov pozornosti. V preteklosti je preventiva zasvoјenosti temeljila na poučevanju o mamilih in posledicah njihovega uživanja, uspeha pa ni dala. Raziskave so pokazale, da so taki preventivni programi lahko celo reklama za poizkušanje drog. Zato je v programu *Lepo je živeti* veliko več pozornosti namenjene zavzemanju jasnega osebnega stališča. Da se človek nauči reči *da*, ko je treba reči *da*, in *ne*, ko je smiselno reči *ne*. Neodločno cincanje z *ne vem* je tvegano. Vsaj polovica prizadevanja pri preventivnem programu pa mora biti posvečenega socialnemu učenju in vadbi dobrih navad za zdravo življenje in lepše komuniciranje v sožitju. Mlade, nič manj pa stare ljudi, malokaj bolje zavaruje pred omamljanjem in zasvoјenostmi kot to, da si znajo najti kakovostno družbo in v njej vztrajati.

Zanimiv je nastanek preventivnega programa *Lepo je živeti*. V 90. letih sta se na neki osnovni šoli dva opita fanta po valeti ubila z motorjem. Vodstvo šole nas je prosilo, da bi jeseni imeli za osmi razred preventivno 'predavanje'. Dogovorili smo se za eno dopoldne celovitega dela: učenci, njihovi starši, učitelji. Z Inštituta smo vzeli s seboj v šolo skupino študentov, ki se je tedensko srečevala ob programu za zdravo življenje in lepše sožitje. Ti so delali z učenci, mi pa s starši in učitelji. Nato smo prišli skupaj in si 'delili' dobre izkušnje in spoznanja. Ta seminar smo poimenovali *Lepo je živeti*. Okrog leta 2005 smo izvedli raziskavo o pitju mladih in izdali monografijo *Pitje mladih*. Ravnatelji osnovnih, pa tudi srednjih šol in internatov so nas prosili, da bi o tem predavali na njihovih šolah. Ker predavati o tem ne koristi ne staršem, ne učiteljem, ne učencem, smo razvili

celovit preventivni program s petimi enakovrednimi deležniki: učenci 5. razredov, z njimi vodijo ure usposobljeni študenti v sodelovanju z razrednikom, s starši imamo posebno učno enoto, na katero pridejo zadnja leta že skoraj vsi starši, z učitelji imamo – v smislu učeče se šole – triurni aktivni seminar o preprečevanju zasvoјenosti in omam (prvo leto osnovnega in o rabi alkohola, naslednja leta o igrah na srečo, motnjah hranjenja in ilegalnih drogah). Ko program v šoli utirimo, ga izvaja sama; vodi ga svetovalni delavec, Inštitut preskrbi gradivo in mentorsko pomoč (več o programu *Lepo je živeti* je na voljo na spletni strani Inštituta: www.inst-antonatrstenjaka.si). Vsak pomemben vzgoјno-preventivni program je treba vztrajno izvajati in ga izpopolnjevati vsaj skozi odraščanje ene generacije, to je petindvajset let. Šola, ki hlasta po vedno novih programih, je nasedla potrošniški miselnosti v vzgoјi.

Program *Starajmo se trezno* za skupine po upokoјitvi deluje po istih preventivnih spoznanjih. Članom skupin in prostovoljskim širiteljem (multiplikatorjem), ki vodijo ta program v skupinah, pomaga pri delu priročnik *Starajmo se trezno*. Seveda imajo starejši več dobrih in slabih življenjskih izkušenj kot otroci. Ko si jih pripovedujejo, se dobre izkušnje osvežijo, da so jih bolj veseli, nanje ponosni in zanje hvaležni. Slabe izkušnje pa se učijo odvreči 'na kompost', da ne onesnažujejo življenja, ampak bodo postale koristen gnoj za njegovo rast.

Pri teh dveh in drugih preventivnih programih uporabljamo predvsem skupinsko metodo socialnega učenja ob dobrih izkušnjah, kjer *smo vsi učitelji in vsi učenci, razlike pa nas bogatijo*. Na Inštitutu Antona Trstenjaka to metodo razvijamo s posebno skrbjo.

Lahko razložite to socialno učenje?

Socialno učenje je podobno avtošoli, kjer je dve, tri ure teorije prometnih predpisov, nato pa trideset ur praktične vožnje z inštruktorjem. Učenec vozi sam, avta niti prvo uro ne vozi inštruktor. Učimo se torej ob dobrih izkušnjah, ki nas navdušujejo – svojih in od drugih v skupini. Veščin za

medčloveško sožitje in za osebnostno kakovost se ne da naučiti z intelektualnim ali šolskim poučevanjem, branjem, gledanjem, razumevanjem. Samo znanje tu ne deluje. Raziskave kažejo, da prestopniki in zaporniki bolje poznajo etične norme poštenega življenja in sožitja kot povprečna populacija. S šolskim glasbenim poukom lahko iz otrok naredimo male muzikološke vsevede, toda njihove osebnosti in odnose lahko kultivira glasbena vzgoја, kjer pojejo, poslušajo glasbo in si pripovedujejo, kako jo doživljajo; samo s pomočjo glasbene vzgoје se učijo peti in poslušati glasbo. Isto velja glede pouka ali vzgoје na likovnem, športnem, gospodinjstvem, etičnem področju in drugod, kjer intelektualno znanje samo v vsakdanjem življenju ne daje rezultatov. Ali se vam zdi pametno, da vse te 'vzgoје' v šoli nadomeščamo s poukom?

Socialno učenje je torej učinkovita metoda za osebnostno in medčloveško vzgoјo, ki se dogaja s pogovorom o dobrih izkušnjah in drugimi dejavnostmi v srednje veliki skupini od osem do osemnajst ljudi.

Kaj manjka v komunikaciji med starši in otroki, učitelji in učenci, tudi med politiki?

Manjka radovednost. Komuniciramo dobro, če verjamemo, da nam drugi lahko nekaj pove ali pokaže, kar nas bogati. Kjer ni radovednosti, tam ni dobrega poslušanja, človek drugega ne razume, od njegove pripovedi ne pridobi veliko in se ne more prav odzvati. Komunikacija se začne s tem, da drugega pogledam z veseljem in radovednostjo, kaj bo povedal. Meni

Druga pomanjkljivost je, da jemlje-
mo komuniciranje le kot govorjenje.
Za sožitje pa je skorajda važnejše ko-
municiranje z vedenjem: pogled, izraz
obraza, geste, drža ... Naše obnašanje
je vsaj tako zgovorno kot besede. V
besedah se pogosto motimo, včasih la-
žemo. Obnašanje je veliko bolj iskreno
in pristno. In še tretji način komuni-
ciranja je – dolgoročno v družini, šoli
in politiki še najbolj trden, prepričljiv
in iskren: to so dobra in slaba dejanja,
ki jih naredimo drugemu ali zanj. *Tisoč
dobrih kosil in tisoč zlikanih srajc je govo-
rica tvoje ljubezni*, poje v popevki ob
zlati poroki hvaležni mož svoji ženi.
Vzgojna komunikacija teče mnogo-
krat predvsem z vedenjem in dejanji.
Npr. ko majhen otrok pade in ga mati
objame in popestuje, je to njeno ve-
denje bolj ustrezna komunikacija kot

Veliko vrednost imajo dobre komunikacijske navade. Kolikšna dota je, če so otroku privzgojene od malega. To so štiri zlate besede: *prosim*, *hvala* in *oprosti* in *pohvala*. Pomislite, kaj vse potrebuje človek od drugih v enem samem dnevu! Kdor se ne zaveda soodvisnosti od drugih, ne zmore reči pristno *prosim* in ne dialoško komunicirati, ker se čuti samozadostnega. Ta tudi ne reče pristno, iz srca *hvala*, ko mu drugi kaj da, kaj pove, se mu nasmehne, ga lepo pogleda. Pristna zahvala je človeški odziv na dar, ki sem ga deležen od drugega, pa naj pride od njega v besedi, vedenju ali dejanju. Dobra komunikacijska navada je tudi izrekati besedo *oprosti*, ko naredimo kaj narobe. Danes nekateri menijo, da to človeka ponižuje. Pa ga ne, ampak obratno: vrača mu človeški

Naj bodo veseli, da so starši. Otroke imamo radi, bodimo jih tudi veseli! Pa tudi hvaležni, da smo starši. Če sta v potrošniškem svetu starševstvo in družina na obrobju javne pozornosti, se nam tem bolj splača v starševstvu dojeti bistvo življenja – to je največji dar, ki nam je dan. ■